

HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS

ХЕЛСИНШКИ
КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

KOMITETI I MAKEDONYA KOMITETI DI
HELSINKI CUMHURİYETİ'NİN HELSINKI
PER TE DRESTAT E HARKUT TI- NDREPTULI-A
I REPUBLIKES SE HELSINKI OMLUGI REPUBLICA
MAKEDONISEE İNSANİ HAKLARI KOMİTESİ M A C H E D O N I A
HELSINKSKO KOMITETI BASO
HELSINKI KOMITET ZA LJUDSKA
PRAVA REPUBLIKE
MAKEDONIJE
Naum Naumovski Borch 83; 1000 Skopje, R. Macedonia; tel/fax: + 389 2 311 9073; +389 2 329 0469
Naum Naumovski Borch 83; 1000 Skopje; R. Macedonia; tel/fax: + 389 2 311 9073; +389 2 329 0469

Хелсиншки комитет за човекови права
на Република Македонија

Бр. 03-872

20.09. 2019 год.
СКОПЈЕ

До: Генерален секретаријат на Влада на Република Македонија

Одделение за соработка со невладини организации

ПРЕДМЕТ: Предлог препораки за Програма за работа на Владата на Република Македонија за 2020 година

Почитувани,

По објавениот Повик до граѓанскиот сектор за придонес во подготвувањето на Програмата за работа на Владата на Република Македонија за 2020 година, Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија (МХК) Ви доставува предлози и препораки за неколку области во кои МХК активно работи.

Дадените предлози и препораки се темелат на спроведени истражувања и изготвени анализи по одделните области, на кои се повикуваме во самите препораки и за кои е доставен линк за преглед на нивната електронска верзија.

Се надеваме дека дадените предлози и препораки ќе бидат земени предвид при изработката на Програмата за работа на Владата на Република Македонија за 2020 година, како и дека Хелсиншкиот комитет за човекови права активно ќе биде вклучен и консултиран при изготвувањето на новите прописи и измените на постоечките.

Дополнително со овој допис Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија, застапуван од извршната директорка Уранија Пировска, изјавува согласност за објавување на дадените препораки на веб локацијата на Одделението за соработка со невладините организации <http://www.nvosorabotka.gov.mk/>

Со почит,

Скопје, 20.09.2019 година

За Хелсиншки комитет за човекови права
на Република Македонија

Уранија Пировска
КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

Извршна директорка
Уранија Пировска

Предлози и препораки за Програма за работа на Владата на Република Македонија за 2020 година

Бесплатна правна помош

Со оглед на тоа што од 1 октомври 2019 година ќе започне да се применува новиот Закон за бесплатна правна помош донесен на 16 мај 2019 година, изведени се следниве заклучоци и препораки за негова правилна примена, како основен чекор кон остварување на правото на еднаков пристап до правда за сите граѓани, преку системот на бесплатна правна помош:

1. Обуки за вработените во Министерството за правда за запознавање со новиот Закон за бесплатна правна помош, со цел негова ефективна, сеопфатна и делотворна примена, имајќи ги предвид поширокиот опфат на правни прашања за кои се одобрува бесплатна правна помош и олеснувањето на условите коишто треба да ги исполнат барателите на бесплатна правна помош, согласно новите законски решенија;
2. Обуки за вработените во центрите за социјална заштита за нивно запознавање со новиот Закон за бесплатна правна помош и нивна координација заради изедначување на практиките;
3. Обезбедување механизми за информирање на граѓаните за нивните права;
4. При одлучување по барањата за бесплатна правна помош, Министерството за правда да воспостави воедначена пракса во примената на Законот за бесплатна правна помош.

Работнички права

Програмата за работа на Владата 2017-2020, предвидува донесување на нов Закон за работни односи, но Законот сè уште не е донесен. Хелсиншкиот комитет е дел од работната група за подготовка на нов Закон за работните односи од август 2018 година. Комитетот подготви и план за заложби¹ во кој ја анализира сегашната верзија на предлог Законот за работните односи и меѓу другото опфаќа опис на предложените решенија, суштината на препораките на Хелсиншкиот комитет и актуелен статус на имплементација на препораката. Имајќи го ова предвид, изведени се следниве заклучоци и препораки за зајакнување и остварување на заштитата на работничките права:

¹ Хелсиншки комитет за човекови права, Предлог верзија на Законот за работните односи - заложби на Хелсиншкиот комитет, јуни 28, 2019 [<https://mhc.org.mk/publicationsanalyzes/predlog-verzija-na-zakonot-za-rabotnite-odnosi-zalozhbi-na-helsinkihtiot-komitet-2/>]

1. Донесување на нов Закон за работните односи посветен на обезбедување вистинска заштита на работниците;
2. Изречно набројување на случаите во кои работодавачот може да склучи договор за вработување на определено време со работникот, позитивно ограничувајќи ги можностите на работодавачите да вработуваат работници на определено време без конкретна причина, со цел подобрување на сигурноста на работниците и нивна заштита;
3. Прецизирање на постапката за трансформација на работниот однос, односно трансформацијата на работниот однос од определено време во работен однос на неопределено време по истекот на законскиот рок од три години да биде задолжителна обврска на работодавачот;
4. Во случаи кога работодавачот писмено го предупредува работникот да го подобри своето работење во определен рок, пред да донесе одлука дали ќе му го откаже договорот за вработување, во дадениот да не се засметуваат деновите во кои работникот отсутствува од работа заради користење денови од годишен одмор, времена неспособност за работа поради болест или повреда и заради останати оправдани причини согласно закон и колективен договор;
5. Рокот за поднесување приговор против одлука за откажување на договорот за вработување со отказан рок и рокот за приговор против одлуката за откажување на договорот за вработување без отказан рок или одлуката за отстранување од кај работодавачот, од осум да се зголемат на петнаесет дена;
6. Прецизирање на дисциплинската постапка за утврдување на повреда на работните обврски, работниот ред и дисциплина од страна на работникот пред изрекување на парична казна;
7. Паричните побарувања од работен однос да застаруваат во рок од 5 години;
8. Работодавачот да не смее да му наложи на работникот да работи подолго од полното работно време, доколку станува збор за родител со дете до три години старост и самохран родител со дете до шест години старост, без можност давање согласност за прекувремена работа од страна на работникот;
9. Гарантирање на правото на надоместок на неискористениот дел од годишниот одмор пред престанокот на работниот однос кога работниот однос му престанал не по негова вина и волја, без условување работникот претходно да побарал користење на годишен одмор;
10. Поинакво уредување на ограничувањето на правото за отсуство од работа на работникот поради празнување;
11. Унапредување на работното законодавство со дополнителна заштита на бремените работнички;
12. Предвидување на одредба за задолжително отсуство од работа на таткото, за време на родителство;

13. Обуки за инспекторатите во Државниот инспекторат за труд за ефективно, сеопфатно и делотворно постапување, со цел зајакнување на заштитата на работничките права.

Правосудство

Хелсиншкиот комитет за човекови права како дел од Блупринт групата за реформи на правосудството, подготви Анализа на спроведувањето на стратегијата за реформа на правосудниот сектор (2017-2022) за периодот од 2018/2019 година². Од ова анализа, изведени се следниве заклучоци и препораки:

1. Да се обезбеди транспарентност и инклузивност во процесот на усвојување на предлог-законите во Владата на РСМ;
2. Потребно е да се направат напори законските решенија да бидат базирани на колку што е можно поголем број истражувања и анализи, особено кога се прават драстични промени во практиката;
3. Потребна е доследна имплементација на законските одредби со цел враќање на довербата на граѓаните во судството;
4. Неопходно е да се ревидираат одредбите што се однесуваат на основите, причините и условите за ублажување на казната под законскиот минимум, како и на измените на член 275-в и новиот член 279-а, за да се овозможи соодветен кривично-правен одговор на организираниот криминал и корупцијата, особено оние што се инфилтрирани во високите државни кругови;
5. Потребно е соодветно и долгорочно планирање на процесите за подготовка на нови закони, со поставување на реални рокови. Неопходно е да се воведат систем за мониторинг и евалуација на процесот за подготовка на законските измени, со цел да можат да се прават соодветни адаптации и модификации на процесот, за да се максимизира неговата ефикасност;
6. Потребна е изработка на извештај за ПБР за законите што ќе се овозможи детално елаборирање на причините поради кои е потребно носење на нов закон, но и проблемите што е неопходно да се адресираат. Со вака детално поставена анализа на проблемите, поткрепена со резултати од истражувања ќе се овозможи и соодветно следење во процесот за подготовка на законот, дали тој соодветно ги адресира поставените проблеми. На овој начин би се избегнало само начелно адресирање на одреден проблем, што во крајна линија ќе овозможи одржливост на реформите, а со тоа и намалување на законските измени и зголемување на правната сигурност;
7. Сите засегнати страни да вложат напори за колку што е можно потранспарентно, поотчетно и поефективно работење со цел да се врати довербата на граѓаните во правосудството;
8. Потребно е да се забрза постапката за донесување на измените и дополнувањата на Законот за Советот на јавните обвинители;

² Блупринт група за реформи на правосудството, *Анализа на спроведувањето на стратегијата за реформа на правосудниот сектор (2017-2022) за периодот од 2018/2019 година* [https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/06/Analiza-na-sproveduvanjeto-na-Strategijata-za-reforma-na-pravosudniot-sektor-2017-2022-za-periodot-2019-2019.pdf?fbclid=IwAR2svFocr3r3f4BfPJmzAw83SZnOpTITEqyGmno1GHJk_F-v1UgC--s8-Jc]

9. Потребно е да се предвиди подетално уредување на постапката, како и евентуалните квалитативни и квантитативни критериуми за оценување на јавните обвинители (како што е случајот со измените во Законот за Судскиот совет, во кој се имплементирани препораките од Мислењата на Венецијанската комисија);
10. Сите засегнати страни да вложат напори за што потранспарентно, поотчетно и поефективно работење со цел да се врати довербата на граѓаните и во јавното обвинителство;
11. Иницирање на измени во Законот за јавно обвинителство во поглед на избор на јавните обвинители. За јавни обвинители во Јавното обвинителство на РСМ да се избираат исклучиво лица од обвинителскиот кадар со што нема да постои можност за избор на лица без обвинителско искуство да бидат дел од ова обвинителство;
12. Користењето на доказниот материјал во судските постапки е потребно да остане регулирано со Законот за кривичната постапка и согласно начелото на слободна оцена на доказите од страна на судиите.

Родово – базирано и семејно насилство

Предлозите кои Хелсиншкиот комитет за човекови права ги дава во овој дел, се засноваат на искуството од секојдневното работење со жртвите на родово-базирано и семејно насилство и контактот со институциите:

1. Донесување на Закон за родово-базирано насилство, вклучувајќи го и семејното насилство, согласно Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство (Истанбулска конвенција);
2. Изменување на Кривичниот законик и хармонизација на кривичното законодавство со Истанбулската конвенција;
3. Обуки на вработените во надлежните институции за препознавање на родово-базирано и семејно насилство;
4. Обуки на вработените во надлежните институции, посебно оние кои се иницијалниот контакт на жртвата (центрите за социјална работа и полиција) за соодветна проценка на потребите на жртвата за заштита од родово-базирано и семејно насилство, како и за проценка на ризикот од загрозување на животот на жртвата;
5. Идентификување на соодветните мерки кои треба да се преземат за превенција и заштита од родово-базирано и семејно насилство;
6. Подигнување на јавната свест за препознавање на родово-базираното и семејното насилство и негово елиминирање од сите сфери на општественото живеење.

Социјална заштита

1. Сеопфатна и ефикасна имплементација на Законот за социјалната заштита и обука на сите засегнати страни за соодветна примена на истиот.
2. Соодветно развивање на новите сервис и услуги за потребите на граѓаните со попреченост предвидени со Законот за социјалната заштита.

3. Програма за вклучување на невладините организации како директни даватели на услуги во областа на социјална заштита преку социјални договори.
4. Воведување на мерки што би го промовирале изучувањето на знаковниот јазик, како и преземање на мерки за обезбедување поголем број на толкувачи на знаковен јазик. Дополнително, потребно е да се регулира прашањето за употреба на Брајовото писмо, како вклучување на одредби што би го стимулирале изучувањето на Брајовото писмо.
5. Развивање на систем на хабилитација за лицата со телесна попреченост со континуирано обучување на давателите на услуги, набавка на дополнителна опрема, помагала и технологија за да се одговори на потребите на секое лице со одредена различна и индивидуална потреба. Крајна цел на хабилитацијата е стимулирање и развивање на способностите на секое лице со попреченост до негова максимална возможна независност, целосна вклученост и учество во сите аспекти на животот.
6. Соодветна примена на Меѓународната класификација на функционалност (МКФ) за категоризација на лица со попреченост и обука на стручни лица за категоризација според МКФ.
7. Измена на Правилникот за начинот за остварување на правото на додаток за глувост, со целосна измена на член 3 во насока на остварување на правото на овој додаток врз основа на функционалната независност на лицето со физичка попреченост, согласно индивидуалните потреби на лицето со попреченост, без да се навлегува во детали за неговиот процент на оштетување.
8. Измена на Правилникот за начинот за остварување на правото на мобилност и слепило, со целосна измена на член 3 и член 4 во насока на остварување на правото на овие додатоци врз основа на функционалната независност на лицето со физичка попреченост, согласно индивидуалните потреби на лицето со попреченост, без да се навлегува во детали за неговиот процент на оштетување.
9. Измена на Законот за слободен пристап за информации од јавен карактер со воведување на одредби за начините на кои секој имател на информации ќе биде должен да обезбеди информирање на јавноста на пристапен и достапен начин за лицата со попреченост, како и укинување на одлуката за поставување на посебни лица за комуникација со граѓаните со попреченост во јавните институции.
10. Усвојување на стратегија за преобразба на постоечките Дневни центри за лица со аутизам во Скопје поради недостиг на обучен кадар, несоодветен и неприспособен внатрешен простор, несоодветна местоположба, работа само во една смена со скратено работно време. Преобразба на овие центри во Центри за рехабилитација во кои ќе бидат вработени стручни и обучени лица (логопед, дефектолог, здравствен работник, психолог), воведување програма за индивидуална работа со деца со аутизам, соработка и советување со родители, двосменско работење, видео надзор, одделно работење во групи согласно возраста на децата.
11. Преземање мерки за отворање на најмалку 5 регионални Центри за лицата со попреченост во кои би се сместиле овие лица по смртта на родителите или во случај на неможност на

родителите да се грижат за нив. Назначување на државата за старател на лицата со попреченост чии родители починале или не можат да се грижат за нив.

12. Зголемување на бројот на стручни лица и негователски кадар во институциите од областа на социјалната заштита и подобрување на пристапноста до овие институции. Вработување толкувач на знаковен јазик, подобрување на инфраструктурата, поставување лифтови и пристапни рампи согласно закон.
13. Промовирање на деинституционализација на ЈУ Специјален завод Демир Капија. Целосна имплементација на Националната стратегија Тимјаник 2018-2027 во Специјалниот завод во Демир Капија. Зголемување на бројот на негователи и медицински сестри, вработување на лекар, стоматолог и гинеколог во заводот. Преземање мерки за подобрување на инфраструктурата и хигиената во специјалниот завод.
14. Вработување на адекватен стручен кадар во предучилишните установи кој би работел со децата со посебни образовни потреби.
15. Донесување на Закон за социјално претприемништво со цел развој на социјалното претприемништво за поголема социјална инклузија на лицата со интелектуална попреченост и комбинирани пречки.
16. Преземање мерки за деинституционализација. Подобрување на состојбата на биолошките семејства како мерка за превенција од институционализација. Ревидирање и зголемување на буџетот за отворање на нови и подобрување на постоечките дневни центри. Предвидување во секој дневен центар да има работно ангажирање и мало сопствено производство за лицата со попреченост.
17. Измени во Закон за работните односи со предвидување на скратеното работно време за родителите на деца со попреченост да продолжи и после наполнување на 26 години.
18. Преземање на мерки вработувањето во заштитните друштва да биде преодно решение кон целосно вработување на отворениот пазар на трудот на лицата со попреченост, како и мерки за приспособување и подобрување на условите во друштвата во кои работат лица со попречености. Преземање на мерки со кои ќе се спречи распоредувањето на лицата со попречености на работни места кои не се соодветни на нивната стручна подготовка и квалификации.
19. Воведување на мерки за социјална инклузија на Ромите во Програмата на Владата како категорија на граѓани кои воопшто не се вклучени во ниту една област на реформи. Неопходно е да се спроведе попис на населението со цел да се утврди бројот на Роми и да се утврдат и политики и програми за вработување на Роми кои ќе бидат вистински ефикасни.
20. Креирање на национална програма и регулативи за зголемување на вработеноста и работно ангажирање на Ромите. Зголемување на бројот на обуки и тренинзи кои ќе придонесат за зголемување на можностите за вработување на оваа категорија на лица.
21. Олеснување на постапката за евиденција во матичната книга на родените и добивање на лични документи, поголемо информирање на ромското население околу постапката, како

- и финансиска поддршка од Министерството за труд и социјална политика за сите случаи во кои е потребно докажување на крвното сродство.
22. Донесување на програма домување на социјално ранливи групи во која меѓу другите категории на лица ќе бидат вклучени и лицата со попреченост и Ромите.
 23. Измена на Правилникот за издавање на лиценца за работа на стручен работник во установа за социјална заштита и вклучување на претставници од граѓанскиот сектор во Комисијата за издавање на лиценци.
 24. Да се формално и законски прифати PRIDE методологија за подготовка, обука и вклучување на згрижувачките родители /старатели во системот за грижа за деца без родителска грижа, со цел зајакнување на системот на социјална заштита.
 25. Креирање на национална програма и регулативи за зголемување на вработеноста и работно ангажирање на Ромите.
 26. Да се изгради стратешки пристап кон лицата со попреченост посебно во Националната стратегија за вработување во која за жал, меѓу дефинираните приоритетни цели не е изречно опфатено зголемувањето на стапката на вработеност на лицата со попреченост.
 27. Преиспитување на критериумот општа здравствена способност како еден од условите за вработување, кој го ограничува пристапот на лицата со хендикеп до работните места во државната администрација, судството и адвокатурата, и негова целосна индивидуализација во мноштво закони во согласност со член 25 од Законот за работни односи, односно ставање на овој услов во контекст на самата професија / функција.
 28. Донесување и усвојување на програма за работно ангажирање на лицата со попреченост преку нивно обучување и поврзување со работодавци.
 29. Донесување на Закон за заштита на имотот на лицата со попреченост со кој би се овозможило средствата од продажбата на имотот или самиот имот на родителите да се користи исклучиво за потребите на лицето со попреченост.
 30. Итно постапување кога треба да донесе одлука во предметите од областа на социјална заштита.
 31. Лицата со трајно нарушување на здравјето да не треба да поднесуваат медицинска документација на годишно ниво за продолжување на користење на некое право од социјална заштита.
 32. Инспекторатот при вршење на инспекцискиот надзор да има проактивна улога, а не само да ги утврдува неправилностите при работењето на социјалните служби. Потребно е да се лоцираат недостатоците кои постојано се повторуваат и да се преземат конкретни мерки со цел зголемување и зајакнување на капацитетите на социјалните служби.

Образование

1. Продолжување на заложбата за ревизија на учебниците и активација на оформени работни групи за ревизија, во насока на отстранување на дискриминаторски содржини, содржини кои предизвикуваат омраза кон одредени групи и родови стереотипи.
2. Измена, дополнување и усогласување на Законот за средно образование, Законот за учебници за основно и средно образование, Законот за наставници во основното и средното образование, Законот за високообразовните установи за образование на наставен кадар во предучилишното, основното и средното образование со одредбите од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, Конвенцијата за правата на детето и Декларацијата од Саламанка за принципите, политиките и практиките во специјалното образование, поширока јавна дискусија со вклучување на лицата со попреченост и сите релевантни чинители. Дефинирање на целите на инклузивното образование и дефинирање на индикатори според кои ќе се следи напредокот во имплементацијата на инклузивното образование.
3. Измена и дополнување чл. 3 од Законот за средно образование со внесување на физичката и интелектуалната попреченост како посебни основи за дискриминација. Итно донесување на подзаконски акти со кои прецизно ќе се регулира постапката за упис на децата со физичка и интелектуална попреченост во редовните училишта, согласно меѓународните стандарди од Конвенцијата за правата на детето и Декларацијата од Саламанка за принципите, политиките и практиките во специјалното образование.
4. Воспоставување на систем за идентификување, евидентирање и следење на учениците со попреченост во редовното образование во рамките на реформирањето на процесот на утврдување на видот и степенот на попреченоста, согласно Меѓународната класификација на функционалност, попреченост и здравје.
5. Воспоставување на индивидуален пристап преку изработка на посебни наставни програми за секое дете со попреченост, во зависност од неговите можности, способности, афинитети и интереси. Посебните наставни програми да бидат донесени и ревидирани од училишниот тим со вклученост на родителите/родителот на детето.
6. Буџетска алокација на средства за поддршка на инклузијата на ученици со попреченост во редовното образование, како и систем за транспарентна и фер распределба помеѓу училиштата.
7. Обезбедување на доволен број лични и образовни асистенти соодветен на бројот на ученици со попречености во училиштата.
8. Буџетска алокација на средства за реконструкција на студентските домови.
9. Преземање мерки за обезбедување на целосна физичка пристапност на училишните објекти, согласно меѓународните стандарди, вклучувајќи ги внатрешните простории и опременоста со дидактички и други потребни средства и материјали за инклузивна настава.
10. Предвидување мерки за воведување на современа информациско-комуникациска технологија како алатка за образовна инклузија, вклучувајќи развој на веб-пристапни

образовни апликации на наставните јазици во Македонија, за полесно совладување на наставните содржини и асистивна технологија за децата со сетилна попреченост.

11. Измени и дополнувања на Законот за учебници за основно и средно образование со додавање обврска за Министерството за образование да ги обезбеди сите учебници и другите образовни материјали на Браево писмо, во аудио формат и/или согласно стандардите за веб-пристапност.
12. Предвидување мерки за конципирање на моделот на „мобилен“ или општински дефектолог во училиштата, преку јасно утврдување на работните задачи, надлежностите и улогата на дефектологот. Зголемување на бројот на дефектолози во училиштата и обезбедување дополнителна обука за дефектолозите во таа насока.
13. Донесување мерки за јасно дефинирање на улогата и надлежностите на инклузивните училишни тимови и алокација на буџетски средства за нивната работа. Да се предвиди задолжително вклучување на родителите на децата со попреченост (и на постарите деца во средното образование) во инклузивните училишни тимови.
14. Мерки за едукација на стручниот, наставниот и раководниот кадар во предучилишните и основно образовните институции за правата на децата со попреченост и нивните родители.
15. Реформа на системот на оценување за образовното сместување на учениците со посебни потреби (инклузивно училиште или посебно училиште) со вклучување на сите засегнати страни (родителите и стручните тимови во училиштата).
16. Предвидување на можност за преземање на превентивни мерки и почести задолжителни контроли од страна на надлежните во образовните институции во кои постои практика на сегрегација на ученици особено од ромска етничка припадност.
17. Продолжување на започнатиот процес на отворање на нови центри за едукација и рехабилитација (посебно за деца со аутизам).
18. Мерки за воведување на едукација на лицата со интелектуална попреченост за сексуално и репродуктивно здравје.
19. Измена на Законот за средно образование со промена на наставните програми во насока на едукација на децата со посебни за посовремени професии и занимања.
20. Зголемен број активности за намалување и борба против дискриминација и сегрегација. Проактивност на владините институции и органи на централно ниво, како и проактивност на органите на локално ниво.
21. Воведување на менторство, тусторство и специјална асистенција за децата Роми со цел нивна побрза и подобра инклузија во образовниот процес.

Здравствена заштита

1. Дополнување на сите закони од оваа област со анти- дискриминаторски одредби во кои јасно ќе фигурира попреченоста како основа на дискриминацијата.

2. Итен ребаланс на буџетот со предвидување на поголем буџет за набавка на опрема за соодветна дијагностика, поголемо количество на реагенси, соодветни напредни терапии, вработување дефектолози и логопеди, поврзување на здравствените установи од земјата со странски здравствени специјалисти со цел третирање на ретките болести, зголемување на капацитетите во болниците и соодветно сместување на децата и лицата со попреченост во услови кои се приспособени за нивните потреби.
3. Воведување на задолжителни обуки на медицинскиот кадар во сите здравствени институции, со посебен акцент на родилиштата и педијатриите, во делот на рана дијагностика, соодветно советување и упатување на родителите кај чии деца е дијагностицирана било каква попреченост.
4. Развивање на систем на континуирана комуникација и поддршка на родителите на деца со попреченост. Советувањето на родителите и психолошката поддршка треба да бидат дизајнирани и планирани како нова услуга, која е поврзана со програмите за рана интервенција.
5. Измена на Законот за заштита на правата на пациентите во насока на изречно пропишување на забраната на дискриминацијата врз основ на попреченост како и задолжително вклучување на лице со попреченост во механизмите за заштита на правата на пациентите.
6. Востановување на сервиси за медицинска рехабилитација и хабитација и обезбедување на услуги со подеднаков квалитет и право на избор. Набавка на дополнителна опрема, помагала и технологија за да се одговори на потребите на секое лице со одредена различна и индивидуална потреба. Крајна цел на хабилитацијата е стимулирање и развивање на способностите на секое лице со попреченост до негова максимална возможна независност, целосна вклученост и учество во сите аспекти на животот.
7. Предвидување на задолжително вработување на логопед во сите здравствени институции од примарна здравствена заштита.
8. Измена на Законот за здравствено осигурување со овозможување континуирано користење, без никакви возрастни ограничувања, на ортопедските помагала со повисок квалитет и функционалност согласно потребата на граѓаните со попреченост.
9. Мерки за воведување задолжителна едукацијата и обука на здравствениот персонал за пристап и комуникација со граѓаните со попреченост, меѓу кои и на патронажните сервиси.
10. Преземање на мерки за обезбедување на непречен пристап и достапност на сите здравствените објекти, вклучително и Министерството за здравство, Фондот за здравствено осигурување, сите јавни здравствени установи, клиници, болници, здравствени домови, заводи, ординации, аптеки, согласно меѓународните стандарди.
11. Предвидување на можност за вклучување на лицата со попреченост во регулаторните тела за издавање на лиценца за работа на здравствените установи.
12. Измена на Правилникот за содржината и начинот на остварување на правата и обврските од задолжителното здравственото осигурување (член 9-10), со која ќе се овозможи правото

на придружник да се прошири за сите лица со попреченост, без востановување на возрасни или медицински граници.

13. Воведување на секундарен наод при дијагностика покрај основниот наод, поради прогресивните состојби на лицата со попреченост и потребата од индивидуална проценка на секоја состојба.
14. Да се регулираат со закон Ромските здравствените медијатори во системот за здравствена заштита и нивното вработување.
15. Да се обноват постоечките и да се предвидат нови буџетски средства за Националниот акционен план за здравјето на Ромите.
16. Усвојување на повеќегодишен Национален план за ретки болести и обезбедување на буџетски средства за негова имплементација.
17. Мерки за ослободување на родителите од плаќање за престој во болница за нив, доколку детето е со пречки во развојот, без разлика на возраста на детето.
18. Обезбедување на пристапна стоматолошка и гинеколошка здравствена заштита за лицата со интелектуална попреченост.
19. Отворање на приватни центри за ран детски третман и воспоставување на систем за супервизија на веќе постоечките.

Говор на омраза и дела од омраза

Во рамките на својот мандат, Хелсиншкиот комитет активно ги следи и регистрира случаите на говор на омраза и дела од омраза преку две воспоставени интернет платформи (www.govornaomraza.mk и www.zlostorstvaodomraza.com), каде што секој може да пријави случај кој го забележал, како и преку редовно следење на дневните билтени на министерството за внатрешни работи и комуникација со основните судови и јавни обвинителства. Оттука, во текот на 2019 година на пример, регистрирани се 196 пријави за случаи на говор на омраза, кој најчесто е застапен на интернет просторот, но и на јавни настани. Статистичките податоци од судовите и јавните обвинителства пак, покажува дека државата сеуште нема воспоставено механизам за прогон и казнување на сторителите на кривичните дела поврзани со говор на омраза, а од таму и недостасува судската пракса. Од друга страна пак, Хелсиншкиот комитет има регистрирано 70 злосторства од омраза во текот на 2019 година заклучно со месец јуни има регистрирано 109 случаи, за кои најчеста основа е етничката припадност и политичката определеност. Во текот на 2015 година, Хелсиншкиот комитет врз основа на истражување, ја изработи „Анализа на состојбата со говорот на омраза во Република Македонија“³, која дава целосен приказ на резултатите од истражувањето, анализа на законските недостатоци и приказ на примерите кои се регистрирани. Врз основа на тоа, Хелсиншкиот комитет ги предлага:

³ http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/1054/Hate_Speech_web_mk.pdf

1. Република Северна Македонија има слаба формална рамка за препознавање и санкционирање на говорот на омраза. Судската практика и принципот на неказнување укажуваат на потребата за кодифицирање и појасно дефинирање на членови во Кривичниот законик што го опфаќаат ова дело. Дополнително, имајќи предвид дека сексуалната ориентација како основа не е прецизирана, а според статистичките податоци е втора основа на омраза во државата, треба да биде наведена експлицитно.
2. Министерството за внатрешни работи и одделението за електронски криминал да заземат проактивна улога во спречувањето на говорот на омраза пренесен или поттикнуван по електронски пат. Воедно, да воспостават подобра соработка со локалните самоуправи и да потсетуваат на надлежностите за отстранување на говорот на омраза од јавните површини.
3. Казнените одредби во Кривичниот законик треба да понудат и алтернативни мерки за казнување на сторителите. Практични примери за доброволна работа во невладини организации со сторителите согласно основата на омраза кон индивидуа или група даваат поголеми резултати во процесот на реинтеграција и рехабилитација на сторителите покрај изречената затворска или парична казна.
4. Неопходно е Владата и политичките лидери и воопшто сите јавни личности, јавно и недвосмислено да изразат став против говорот на омраза, кој ќе го промовираат кон јавноста и општеството во целина.

Врз основа на прибраните податоци од министерството за внатрешни работи, пријави од граѓаните и известувањата од медиумите, Хелсиншкиот комитет изработува годишен извештај за состојбата со злосторства од омраза⁴. Од утврдените состојби, произлегуваат следниве препораки:

1. Да се земе предвид искуството на земјите-членки на ЕУ за проширување во рамките на нивното кривично законодавство, опсегот на казниви дела за злосторства од омраза и вклучување други мотиви за пристрасност за овие дела;
2. Да се обезбеди навремена и ефикасна истрага и гонење на злосторствата од омраза, земајќи ги предвид мотивите за пристрасност во текот на целата кривична постапка;
3. Да се преземат соодветни мерки за да се олесни пријавувањето злосторства од омраза од страна на жртвите и, исто така, колку што е можно повеќе да се зајакнат здруженијата за нивна поддршка, вклучувајќи и мерки за градење доверба кај полицијата и другите државни институции;
4. Да се собираат и објавуваат сеопфатни и споредливи податоци за злосторства од омраза, колку што е можно повеќе, вклучувајќи го бројот на таквите инциденти пријавени од страна на полицијата и регистрирани од страна на органите на прогонот, бројот на пресуди, мотивите за пристрасност при овие злосторства и казните изречени на престапниците;

⁴http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/2385/ZLOSTORSTVA_OD_OMRAZA_2016_za_WEB.pdf

5. Да се осигура дека на жртвите на злосторства од омраза им е пружена помош, поддршка и заштита;
6. Да се промовираат обуки за релевантни практичари кои стапуваат во контакт со жртвите на злосторства од омраза, така што ќе им се овозможи ефикасно да им помагаат на жртвите; и
7. Да се подобрат превентивните мерки, меѓу другото размислувајќи за сеќавањата во текот на едукацијата на човековите права, наставните програми по историја и соодветните обуки, преземајќи чекори за едукација на јавноста за вредностите на културната различност и инклузијата и целејќи сите делови на општеството да имаат улога во борбата против таквата нетрпеливост.

Заштита на правата на ЛГБТИ заедницата

Владата во својата програма треба да вклучи неколку клучни заложби за реформи кои се од витално значење за ЛГБТИ заедницата. Потребно е донесување на Националната стратегија за надминување на хомофобијата и трансфобијата, како и измена и дополнување на конкретни позитивни правни акти кои се од суштинско значење за обезбедување еднакви права за ЛГБТИ луѓето.

• Стратегија против хомофобија, лезбофобија и трансфобија

Општествено политичкиот контекст кој се градеше во претходните единаесет години, значително придонесе за пораст на хомофобијата, лезбофобијата и трансфобијата. Потребна е структурна и сеопфатна промена за воспоставување на систем на заштита на човековите права на лицата од сексуалните и родовите малцинства. Дополнително, сексуалната ориентација и родовиот идентитет единствено се споменуваат во воведот на Националната стратегија за еднаквост и недискриминација, но понатаму воопшто не е понуден акционен план како да се овозможи сеопфатна заштита на ЛГБТИ лицата. Затоа предлагаме изготвување и усвојување на Национална стратегија против хомофобија, лезбофобија и трансфобија како основа за градење на системски промени во насока на заштита и унапредување на правата на ЛГБТИ луѓето. Предлагаме формирање на Интер-секторско тело, составено од владини и претставници на граѓанските организации посветени на заштита и унапредување на правата на сексуалните и родови малцинства. Интер-секторското тело ќе ја базира стратегијата и ќе ги дефинира приоритетните области на база на спроведена проценка на потребите. Според она што граѓанските организации го идентификувале како потреба, можни области опфатени со Стратегијата би биле:

- а) справување со хомофобијата и трансфобијата во образованието: ревизија и унапредување на наставните програми и развој на програми за справување со меѓу-врсничкото вознемирување и насилство (булинг) на основ на сексуална организација и родов идентитет;
- б) рефлектирање на стратегијата против хомофобија и трансфобија во законот за работни односи;
- в) справување со хомофобијата и трансфобијата во јавните институции: полиција, судство, центри за социјална работа, останата државна администрација;
- г) справување со хомофобијата и трансфобијата во спортот;

д) подобрување и унапредување на клучната легислатива поврзана со сексуалните и родови малцинства: Законот за семејство и подготвување нов закон/измени на постоечки за системско признавање на родот и тн.;

Во продолжение се разработени потребите и насоките на измена на правните акти:

1. Закон за заштита од дискриминација - хармонизација

По донесувањето на новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација, неопходна е натамошна хармонизација на останатите закони со овој закон во насока на проширување на основите за дискриминација. Дополнително, потребен е избор на нова Комисија за спречување и заштита од дискриминација која ќе биде избрана на транспарентен начин и согласно критериумите и во постапка пропишани со Законот за спречување и заштита од дискриминација. Дополнително потребни се обуки на сите чинителни за новиот закон и неговата имплементација.

2. Говор и дела од омраза

Неопходна е обука на вработените во надлежните институции, Министерството за внатрешни работи, Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди и Центарот за обуки (како органи во состав на МВР), Академијата за судии и јавни обвинители и Управата за извршување санкции: полициските службеници, вработените во судовите и затворите за сензитивизирање при работењето со лица од сексуални и родови малцинства. Развивање на регистар за собирање и анализа на податоци за сторените дела од омраза.

3. Промена на Законот за семејство

Предлагаме промена на Законот за семејство како би се гарантирала еднаквост помеѓу истополовите двојки и двојките со партнери од различен пол, како во брачната, така и во вонбрачната заедница.

4. Подготвување и носење на регулатива за системско признавање на родот

Предлагаме продолжување на започнатиот процес за измени на Законот за матична евиденција во насока на системско правно признавање на родот на брз, едноставен и пристапен начин кој се базира на самоопределување, согласно меѓународните стандарди и Пресудата од Европскиот суд за човекови права во случајот Македонија против X. Предлагаме овозможување на извршување на операции за промена на пол во државата и на товар на Фондот за здравствено осигурување.

Со ова ќе се овозможи унифицирана постапка за системско признавање на родот и промената на полот, што ќе опфаќа едноставни правни и здравствени процедури, со јасна поделба на надлежностите помеѓу Министерството за внатрешни работи и Управата за водење на матичните книги.

